

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/78786>

Please be advised that this information was generated on 2019-12-07 and may be subject to change.

De Crisiscanon

Jan Ramakers en Jouke Turpijn

Hoe beleeft de politiek tijden van crisis? In dit jaarboek zijn oorzaak, aard en gevolg van heftige crises beschreven, maar tegelijkertijd blijven veel andere rampen en omwentelingen onderbelicht. Vandaar deze Crisiscanon, waarin vijftien negentiende- en twintigste-eeuwse vensters een indruk geven van de reacties van politici in tijden van nood.¹ De diversiteit stond voorop bij de selectie: natuurrampen, revoluties, oorlogen, economische malaise en terreur trekken in vogelvlucht voorbij. Uiteraard zeggen deze vensters ook veel over onze eigen tijd. Een historische canon is immers een product van koortsachtige zoektochten naar 'onze' identiteit en het antwoord op de vraag wie 'wij' eigenlijk zijn.

1830 – De Belgische opstand

Tijdens de opvoering van de opera *La Muette de Portici* te Brussel op 25 augustus 1830 barstte de bom in het jonge Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. De Zuid-Nederlandse burgerij stond al jaren argwanend tegenover de op Holland gerichte politiek van koning Willem I. Aangewakkerd door het nationalistische muziekstuk en geïnspireerd door de Franse Julirevolutie stak 'eene verblinde en opgeruide menigte' met 'kannibalen-woede' het huis van de gehate minister van Justitie C.F. van Maanen in brand. Na gewelddadige schermutselingen, bestuurlijke chaos en een warrig optreden van het leger noemde België zich vanaf 4 oktober onafhankelijk, al duurde het nog tot 1839 voordat Nederland dat officieel ook deed. Hoewel vorst, leger en ministers de hoofdrolspelers in deze strijd waren en monarchistische 'ja-knikkers' de Tweede Kamer domineerden, werden de eerste stappen voor een constructieve oplossing juist in het parlement gezet. De Zuid- en Noord-Nederlandse afgevaardigden deden in een buitengewone zitting een poging om de nieuw ontstane situatie te duiden. Een maand vergaderen leverde veel chaos op: de Zeeuw C.G. Bijleveld stapte op omdat hij het Frans van de Belgen weigerde te verstaan, en de Belgen reageerden woest op vertragingstechnieken en de opheffing van het comité generaal door de Nederlanders. Na een maand concludeerde de vergadering alsnog dat de nieuwe situatie aantoonde dat het noodzakelijk was 'om de nationale instellingen te wijzigen'. Hierop hielden de Belgen verkiezingen voor een eigen Nationaal Congres, dat spoedig Leopold van Saksen-Coburg-Saalfeld als koning aanwees. (JT)

Meer lezen?

Jeroen van Zanten, *Schielijk, winzucht, zwaarhoofd en bedwaard. Politieke discussie en oppositievorming 1813-1840* (Amsterdam 2004). Els Witte e.a., *Politieke geschiedenis van België* (7de druk; Antwerpen 2005).

1848 – Het revolutiejaar

Vanaf februari 1848 waarde er een revolutionair spook door Europa. Van Vlaanderen tot Sicilië kwamen burgers in opstand tegen veelal conservatieve machthebbers. Nieuwe parlementen en op liberale leest geschoeide grondwetten schoten als paddenstoelen uit de grond, terwijl paleizen en steden in vlammen opgingen.

Met uitzondering van enkele voedselrellen bleef het relatief rustig in de Lage Landen. Dat was vooral het gevolg van de plotselinge ommezwaai van Willem II. Vanwege de angst voor een revolutie was de koning naar eigen zeggen in één nacht van conservatief tot liberaal geworden. Onder druk van de liberale hoogleraar J.R. Thorbecke stelde hij een grondwetsherziening voor. De herziene grondwet introduceerde de ministeriële verantwoordelijkheid in het parlement, dat vanaf dat moment direct, door welgestelde mannelijke Nederlanders, gekozen werd.

De revolutiecrisis werd daarom in het Nederlandse parlement juist beleefd als het begin van een nieuwe glorieus era waarin de Kamer, en niet de koning, de lakens uitdeelde. Tegelijkertijd waren de Kamerleden trots op het uitblijven van bloedvergieten en benadrukten zij het belang van waardigheid in het debat. Helaas was deze waardigheid geen parlementaire praktijk. Kibbelarijen maakten een einde aan de thorbeckeaanse hegemonie, terwijl een deel van het volk zijn nieuw verkregen grondwettelijke vrijheid aanwendde om in de Aprilbeweging van 1853 de Koning in plaats van de Kamer weer centraal te stellen. Het duurde vervolgens decennia voordat de liberale interpretatie van de grondwet daadwerkelijk regel werd. (IT)

Meer lezen?

J.C. Boogman, *Rondom 1848. De politieke ontwikkeling van Nederland 1840-1858* (2de druk; Bussum 1983). Jouke Turpijn, *Mannen van gezag. De uitvinding van de Tweede Kamer 1848-1888* (Amsterdam 2008).

1883 – De explosie van de Krakatau

Op maandagmorgen 27 augustus 1883 explodeerde omstreeks een uur of tien de vulkaan Krakatau, die in de zeestraat Soenda tussen Sumatra en Java ligt. De vuurspuwende berg was maanden daarvoor al actief geweest. Vloedgolven van tientallen meters hoogte sloegen de nabijgelegen kusten tot vijftien kilometer landinwaarts kaal. Ruim 36.000 mensen vonden de dood. Een enorme aswolk verduisterde lange tijd de zon in het gebied. De grote hoeveelheid stof die in de atmosfeer terecht kwam, zorgde ervoor dat het jaar erna de gemiddelde temperatuur op aarde met 1,2 graden Celsius daalde. Voor zover wij weten, was het de grootste vulkaanuitbarsting aller tijden.

Het Nederlandse parlement besteedde nagenoeg geen aandacht aan de ramp. Nadat Willem III op 17 september 1883 in zijn troonrede over onder meer de oorlogstoestand in Atjeh had gesproken, wist hij nog te melden: 'Ook door andere rampen werd Nederlandsch-Indië bezocht; in eenige gewesten heerschten ziekten van menschen en vee, en eene bijna voorbeeldelooze vulcanische uitbarsting verwoestte een deel van Westelijk Java en van Sumatra's Zuidkust.' De vorst prees de 'milde weldaden' van het volk en vertrouwde erop dat regering en parlement voldoende maatregelen zouden nemen 'om de ondervonden

bezwaren te boven te komen'. De Eerste Kamer toonde in het ontwerpadres van antwoord op de troonrede medeleven, maar de Tweede Kamer sprak vreemd genoeg met geen woord over de ramp. De omvang van de catastrofe werd in Nederland pas weken later stukje bij beetje duidelijk. Hierop organiseerde de bevolking allerlei geldinzamelingsacties. Het gezag in Nederlands-Indië hield in die periode bewust nieuwsfeiten achter, zoals dat ook al langer gebeurde met betrekking tot de bloedige strijd in Atjeh. Het Nederlandse volk mocht namelijk geen ander beeld van de Indische archipel krijgen dan dat daar louter orde en rust heersten. Blijkbaar dacht men ook dat al te gedetailleerde berichtgeving over natuurgeweld die idylle zou kunnen verstoren. (JvZ)

Meer lezen?

J.G. Kikkert, 'Krakatau 1883', *Spiegel historiael. Maandblad voor geschiedenis en archeologie* (1983) p. 614-619. F.G.P. Jaquet, 'Nederlandse reactie op de uitbarsting 1883 van de Krakatau. Een tijdsbeeld', *Indische letteren. Documentatieblad van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde* (1988) p. 76-110.

1914 – Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog

Tussen enkele Europese grootmachten bestonden al sinds het begin van de twintigste eeuw sluimerende vijandige verhoudingen. Het bondgenootschap van Groot-Brittannië, Frankrijk en Rusland stond tegenover een alliantie van Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en het Ottomaanse Rijk. De moord op de Oostenrijkse kroonprins Frans Ferdinand en zijn vrouw Sophie in Sarajevo op 28 juni 1914 verstoorde dit preciaire evenwicht. De oorlogsverklaring van Oostenrijk-Hongarije aan Servië leidde in de eerste dagen van augustus 1914 tot een kettingreactie, waarbij in een mum van tijd de belangrijkste Europese grootmachten met elkaar in oorlog waren.

Nederland slaagde erin om in het oorlogsrumoer neutraal te blijven. Het had zich in de voorgaande jaren bewust bij geen enkel bondgenootschap aangesloten. In Den Haag waren in 1899 en 1907 twee Vredesconferenties gehouden, waarbij afspraken werden gemaakt over de methoden van oorlogvoering. Toch kreeg Nederland onherroepelijk te maken met de gevolgen van de oorlog. Al op 3 augustus debatteerde de Tweede Kamer daarom over de internationale gebeurtenissen in een 'bespreking van den kritieken toestand'. Gespannen blikken waren er vooral in de richting van de socialisten. Zouden zij zich achter de natie opstellen? Opluchting was er dan ook toen SDAP-leider Pieter Jelles Troelstra verklaarde zich voor het moment te onthouden van kritiek op de regering, 'omdat in deze ernstige omstandigheden de nationale gedachte de nationale geschillen overheerscht'. Hij stemde in met de heersende mening dat de partijdigheid terzijde moest worden gesteld ten behoeve van de eenheid. In het debat met de regering stond vooral de economische situatie op de voorgrond: de Nederlandse handel en voedseltoevoer moesten zeker worden gesteld. Het kabinet-Cort van der Linden kreeg tijdelijk meer bevoegdheden om in deze crisistijd de noodzakelijke maatregelen te nemen. (ET)

Meer lezen?

M.W.F. Treub, *Oorlogstijd. Herinneringen en indrukken* (Haarlem 1916). C.W. de Vries, *Schets eener parlementaire geschiedenis van Nederland, deel iv: Nederland 1914-1918* (Den Haag

1955). J. den Hertog, *Cort van der Linden (1846-1935). Minister-president in oorlogstijd. Een politieke biografie* (Amsterdam 2007).

1918 – De ‘vergissing’ van Troelstra

‘Uw stelsel, mijne heren, uw burgerlijk stelsel, is langzamerhand vermolmd en verrot.’ Met deze dreigende woorden waarschuwde Pieter Jelles Troelstra (SDAP) de regering voor een arbeidersopstand tijdens een urenlange redevoering in de Tweede Kamer op 12 november 1918.

Er heerste onrust in het land. De werkloosheid was hoog, het voedsel schaars en de revolutionaire omwentelingen in Rusland en Duitsland vonden weerklank onder het volk. In legerplaats De Harskamp op de Veluwe braken in oktober rellen uit. In de grote steden werden burgerwachten ingesteld om een eventuele opstand in de kiem te smoren. De regering mobiliseerde leger en politie. Op 11 november stak Troelstra in Rotterdam een vlamme redevoering af om het arbeidersvolk op te roepen zich te verzetten tegen de onderdrukking. De revolutie zou niet stoppen bij Zevenaar, meende hij te weten. De dag erop maakte hij grote indruk met zijn urenlange rede in de Kamer. Zekerheidshalve was een deel van de uitpuilende publieke tribune op initiatief van het ARP-Kamerlid Duymaer van Twist bezet door tien gewapende mannen.

Door een gebrek aan organisatie en door de interne verdeeldheid van de SDAP doofde de onrust echter vrij snel. De contrarevolutie won terrein; pers en plakaten riepen op het wettig gezag te steunen. De volgende dagen al kwam Troelstra voorzichtig tot de conclusie dat hij zich had vergist. Hij krabbelde openlijk terug in de Tweede Kamer: ‘Het woord staatsgreep is door mij in het geheel niet gebruikt.’ Als een geslagen man ging Troelstra na deze nederlaag naar huis. (AB)

Meer lezen?

Johan S. Wijne, *De ‘vergissing’ van Troelstra* (Hilversum 1999). ‘Troelstra’s tragedie’, *Andere Tijden* (VPRO), 20 sept. 2005. Zie <http://geschiedenis.vpro.nl/programmas/2899536/afleveringen/24077155/> (15 sept. 2009).

1929 – De beurskrach en de ‘grote depressie’

Donderdag 24 oktober 1929, de dag die de geschiedenis zou ingaan als Zwarte Donderdag, kelderden de koersen aan de beurs op de New Yorkse Wall Street. Het rommelde al maanden op de aandelenmarkt, maar nu probeerden veel kleine beleggers, die vaak met geleend geld hadden geïnvesteerd, uit alle macht van hun aandelen af te komen, waardoor deze nog verder in waarde daalden. Op 8 juli 1932 werd op Wall Street het absolute dieptepunt bereikt. Door de crisis konden veel schulden niet worden afbetaald en ging een aanzienlijk aantal banken failliet, ook omdat spaarders hun tegoeden massaal opvroegen. Door een toenemende deflatie en sterke afname van de internationale handel ontstond er een langjarige periode van laagconjunctuur.

Doordat de Nederlandse regering lange tijd vasthield aan de gouden standaard, het muntsysteem waarin valuta’s een vast gewicht in goud waard waren, hield de recessie hier

langer aan dan in de landen die hun munt hadden ontkoppeld. Al in de zomer van 1931 had Groot-Brittannië die stap gezet, eind september 1936 – ruim vijf jaren later – volgde Nederland als laatste land.

In de Tweede noch in de Eerste Kamer waren de beurskrach en de gevolgen daarvan voor de wereldeconomie de eerste maanden na Zwarte Donderdag een thema. Ook de pers besteedde er aanvankelijk weinig aandacht aan, hoewel ook in Amsterdam de effectenkoersen enorme klappen opliepen. (*JvZ*)

Meer lezen?

Jan Beishuizen en Evert Werkman, *De magere jaren. Nederland in de crisistijd 1929-1939* (2de herz. druk; Leiden 1976). J.L. van Zanden, *De dans om de gouden standaard. Economisch beleid in de depressie van de jaren dertig* (Amsterdam 1988). Herman Langeveld, 'Grotendeels buitenspel. Het Nederlandse parlement en de crisis van de jaren dertig van de twintigste eeuw' in dit *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis*, p. 37-46.

1933 – De mouterij op De Zeven Provinciën

Op 4 februari 1933 brak in Nederlands-Indië op de kruiser De Zeven Provinciën, met 141 Europeanen en 256 Indiërs aan boord, een ernstige mouterij uit. Het tot drie keer toe drastisch verlagen van de salarissen vormde de belangrijkste aanleiding. De mouterij kwam op 7 februari 1933 tot een einde met een luchtbombardement waarbij 23 doden vielen.

In een regeringsverklaring in de Tweede Kamer op de dag van het luchtbombardement was de boodschap van de minister van Defensie, L.N. Decker (RKSP), duidelijk: de mouterij was een misdrijf en tegen de 'verderfelijke invloeden die de geesten hebben rijp gemaakt tot aanranding van het gezag' zouden ingrijpende maatregelen worden genomen. Hoewel de mouterij en de wijze waarop die was bedwongen primair een zaak was van de Nederlands-Indische overheid, was de Nederlandse regering natuurlijk wel medeverantwoordelijk. De minister van Koloniën schroomde dan ook niet om gouverneur-generaal B.C. de Jonge kritische vragen voor te leggen over de trage berichtgeving en over de indruk dat men het schip onnodig lang in handen van de muiters had gelaten.

Na afloop werd de Indische regering verzocht een witboek op te stellen over de gebeurtenissen. Eind april 1934 kreeg het ministerie van Koloniën een conceptwitboek in te zien. Het was er de Nederlandse regering veel aan gelegen dat de kwestie niet al te veel stof zou doen opwaaien: alles wat de rechtmatigheid van de salarisverlaging ook maar enigszins in twijfel trok, moest worden verwijderd. Bij de oorzaken in algemene zin vermeldde het witboek 'de verdorven geest en het gebrek aan tucht bij de marine'; de grote schuldigen waren de bonden en het verworpen deel van het officierskorps. Het ministerie besloot in latere versies deze beschouwingen te schrappen; een feitelijke opsomming van de gebeurtenissen volstond. Tot een parlementaire behandeling van het witboek kwam het niet. (*ML*)

Meer lezen?

J.C.H. Blom, *De mouterij op De Zeven Provinciën* (Bussum 1975). L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 1, *Voorspel* (Den Haag 1969). E. Touwen-

Bouwsma, 'Muiters of vrijheidsstrijders? De Indonesische reacties op de muerij op De Zeven Provinciën', in C. Kristel (red.), *Met alle geweld. Botsingen en tegenstellingen in burgerlijk Nederland* (Amsterdam 2003) p. 78-93.

1940 – De Duitse inval

Op 10 mei 1940 om vier uur in de ochtend viel het Duitse leger Nederland binnen. Ondanks de vele aanwijzingen dat Hitler zijn macht richting de Noordzee wilde uitbreiden, had het kabinet-De Geer II altijd nog de hoop gehad dat hij de neutraliteit van Nederland zou respecteren. Al snel begonnen echter de bombardementen op Den Haag. Premier De Geer en zijn ministers waren verbijsterd en slecht voorbereid; het was dan ook lastig om alle ministers bij elkaar te krijgen voor spoedoverleg. Na een kort overleg met zijn ministers trok De Geer zich terug in een kamertje, alwaar hij een koninklijke proclamatie schreef voor Wilhelmina, die na goedkeuring door de koningin zelf door een nieuwslezer op de radio werd voorgedragen. Dit was de eerste daad van de volledige regering sinds de Duitse inval.

De uren hierna vertrokken de ministers Van Kleffens (Buitenlandse Zaken) en Welter (Koloniën) met een watervliegtuig naar Engeland. Tweede Kamervoorzitter Van Schaik belde met De Geer en verzocht hem dringend om aanwezig te zijn op de vergadering van de Kamer die hij met het oog op de kritieke situatie in allerijl bijeen wilde roepen. De minister-president verklaarde dat hij wel wat beters te doen had. Ook het seniorenconvent kon hem niet overtuigen. Van Schaik besloot om de Kamer toch bijeen te roepen. Deze vergaderde 's middags vanaf één uur. Door de hevige bombardementen in de Haagse binnenstad konden slechts 38 van de 100 leden aanwezig zijn. Van Schaik hield een rede waarin hij de Duitse inval scherp veroordeelde. De Geer noch enig ander lid van de regering was aanwezig, tot grote spijt van Van Schaik. (GK)

Meer lezen?

L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 3, Mei '40 (Den Haag 1970). N. Cramer, *Wandelingen door de Handelingen* ('s-Gravenhage 1974). Henk van Osch, *Jonkheer D.J. de Geer. De teloorgang van een minister-president* (Amsterdam 2007).

1953 – De watersnoodramp

In de nacht van 31 januari op 1 februari 1953 trof een watersnoodramp van uitzonderlijke omvang Nederland. In Zeeland en Zuid-Holland bezweken de dijken onder druk van de noordwesterstorm en het springtij. 1836 mensen en vele duizenden stuks vee verdronken. Tienduizenden bouwwerken stortten in of werden zwaar beschadigd. De totale schade werd geraamd op anderhalf miljard gulden. Had de ramp voorkomen kunnen worden?

Uit de parlementaire debatten in de jaren voorafgaand aan de ramp blijkt dat het parlement in ieder geval op de hoogte was van de niet optimale toestand van de zeewering. Van werkelijke verontrusting was echter geen sprake. Ook had het parlement amper oog voor het overstromingsgevaar als gevolg van stormvloed in het benedenrivierengebied – iets waarvoor deskundigen wel degelijk hadden gewaarschuwd. Het gevaar van het water had voor achtereenvolgende kabinetten een veel lagere prioriteit dan bijvoorbeeld de wederopbouw en de Indonesische kwestie.

Zo bezien is het niet vreemd dat tijdens het Tweede Kamerdebat op 10 februari 1953 de grote meerderheid (Pvda, ARP, CHU, een deel van de KVP en de SGP) het ongepast, prematuur of zinloos vond de schuldvraag op te werpen. Alleen de CPN, en later de KNP in de senaat, vond dat die vraag wél ondubbelzinnig moest worden gesteld. De CPN pleitte vergeefs voor een parlementaire enquête. Voor de rest van het parlement was vooruitkijken het devies. De schade diende daarom voortvarend te worden hersteld en daarnaast dienden de aan te leggen Deltawerken een nieuwe ramp te voorkomen. (JR)

Meer lezen?

Carla van Baalen en Jan Willem Brouwer, 'De watersnoodramp en de politieke verantwoordelijkheid' in: Carla van Baalen en Jan Ramakers (red.), *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, deel 5, *Het kabinet-Drees III 1952-1956. Barsten in de brede basis* (Den Haag 2001) p. 218-232. Kees Slager, *De ramp. Een reconstructie van de watersnood van 1953* (6de druk; Amsterdam 2009)

1962 – De Cubacrisis

Begin jaren zestig liepen de spanningen tussen Washington en Moskou steeds hoger op. Zo lieten de Russen weten dat zij langeafstandsraketten hadden ontwikkeld die Amerikaanse steden konden bereiken, en werd in 1961 in Berlijn de muur gebouwd die het oostelijke deel van de stad scheidde van het westelijke. De spanningen kwamen tot een hoogtepunt in oktober 1962, toen bekend werd dat de Sovjet-Unie een (kern)raketbasis op Cuba had geïnstalleerd. De Amerikaanse president John F. Kennedy reageerde met een blokkade van de vaarroutes naar Cuba die enkele dagen duurde. De wereld hield gespannen de adem in; velen waren ervan overtuigd dat een derde, nucleaire wereldoorlog onvermijdelijk was. De Cubacrisis kwam tot een einde toen Moskou op 28 oktober zwichtte onder de Amerikaanse druk en besloot om de Sovjetschepen bij Cuba rechtsomkeert te laten maken.

In de Tweede Kamer werd op 23 oktober voor het eerst over de crisis gesproken. Toen Pvda-fractievoorzitter Vondeling vroeg naar het kabinetsstandpunt in deze kwestie, bleek premier De Quay aanvankelijk niet genegen te zijn hiervoor naar de Kamer te komen. 's Middags verscheen hij na aandringen van Kamervoorzitter Kortenhorst alsnog, maar zijn verklaring was kort en weinigzeggend. Probleem was dat minister van Buitenlandse Zaken Luns weigerde Nederlandse steun aan de Amerikanen uit te spreken, waarschijnlijk uit onvrede over het feit dat de Verenigde Staten Nederland hadden laten vallen in de Nieuw-Guineakwestie. De Kamer bleef de volgende dagen aandringen op een steunbetuiging, maar De Quay hield het been stijf tot Luns daar op 25 oktober alsnog mee instemde. (GK)

Meer lezen?

Graham T. Allison en Philip D. Zelikow, *Essence of decision. Explaining the Cuban Missile Crisis* (2de druk; New York 1999). Jan Willem Brouwer en Jan Ramakers (red.), *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, deel 7, *Het kabinet-De Quay 1959-1963. Regeren zonder Rood* (Amsterdam 2007).

1973 – De oliecrisis

Premier Den Uyl verklaarde op tv dat het nooit meer zou worden zoals het geweest was en minister van Economische Zaken Lubbers deed een oproep de gordijnen een uurtje eerder te sluiten. Volgens het kabinet-Den Uyl was de oliecrisis een ernstige zaak. Arabische Golfstaten, verenigd in de OPEC, verhoogden de olieprijs in oktober 1973 met 70 procent. Enkele maanden later kwam daar 130 procent bovenop. Daarnaast stelden ze een volledige olieboycot in tegen Nederland en de Verenigde Staten vanwege de pro-Israëlhouding van deze landen in het Midden-Oostenconflict.

Het kabinet-Den Uyl schuwde onorthodoxe maatregelen niet. Het voerde autoloze zondagen in en deed de benzine op de bon. Op 8 december 1973 diende het kabinet de ontwerp-Machtigingswet in, een machtiging aan de regering om 'slagvaardig' te kunnen optreden op het gebied van de primaire inkomensverdeling en de bescherming van de werkgelegenheid. In geval van een crisis wilde het kabinet snel kunnen ingrijpen in de lonen, ambtenaarsalarissen, dividenden, pachten en huren.

De behandeling van de ontwerp-Machtigingswet verliep uitzonderlijk snel. Al een maand later was de wet een feit. Toch waren de debatten in het parlement heftig. De grootste voorstander was de PVDa die meende dat de wet nodig was voor 'een gelijkere verdeling van inkomens'. Oppositiepartij VVD daarentegen stelde dat het kabinet balanceerde op het randje van grondwettigheid. Het doel van de wet werd ook tijdens de parlementaire behandeling niet helemaal duidelijk. Hoewel het kabinet dat ontkende, bleef het de vraag of de oliecrisis niet als alibi werd gebruikt om gewenst inkomensbeleid makkelijker te realiseren.

De Machtigingswet gold slechts voor 1974. Hij is niet verlengd. De verwachte crisissituatie bleef uit. De olietanks in de Rotterdamse havens bleken al die tijd tjokvol te zitten. En minister van Defensie Vredeling stuurde in het geheim nog wat extra wapens richting Israël. (PvG)

Meer lezen?

Anet Bleich, *Joop den Uyl 1919-1987. Dromer en doordouwer* (Amsterdam 2008). M. van Schendelen, *Regering en parlement in crisistijd* (Alphen aan den Rijn 1979).

1975/1977 – De Molukse acties

In 1975 en 1977 kreeg Nederland te maken met politiek terrorisme van de zijde van Molukse jongeren die streden voor een onafhankelijke Republiek der Zuid-Molukken (RMS). Op 2 december 1975 vond de eerste treinkaping in de wereldgeschiedenis plaats, die werd uitgevoerd door een groep van zeven Molukse jongeren. Om iets over tien in de morgen kwam de stoptrein van Groningen naar Zwolle bij Wijster tot stilstand. Binnen enkele uren waren er al twee doden te betreuren, en na twee dagen viel er een derde dode toen het kabinet weigerde in te gaan op een ultimatum van de kapers. De dagen hierna ontstond er strijd tussen minister van Justitie Van Agt en minister-president Den Uyl over de aanpak van de kaping. Van Agt wilde met geweld ingrijpen, terwijl Den Uyl vasthield aan onderhandelen. Den Uyls tactiek werkte: op 14 december staakten de kapers hun actie. Er was echter niets veranderd aan het kernprobleem, het uitblijven van (erkenning van) een onafhankelijke Zuid-Molukse staat.

Op maandagochtend 23 mei 1977 was het weer raak. Ditmaal werd een basisschool in Bovensmilde gegijzeld en een trein in De Punt gekaapt. Omdat deze acties twee dagen voor de Tweede Kamerverkiezingen plaatsvonden, ruzieden achter de schermen Den Uyl en Van Agt over de vraag wie naar buiten toe de leiding had in deze zaak. Aanvankelijk koos het crisisteam uit de ministerraad weer voor de ‘zachte’ aanpak van Den Uyl, de ‘Dutch approach’, maar toen de onderhandelingen op 9 juni vastliepen, besloot het tot een gewelddadige beëindiging van de acties. Op 11 juni viel een eenheid mariniers, bijgestaan door jachtvliegtuigen, de trein aan. Hierbij vonden zes kapers en twee gegijzelden de dood. Ook de school werd met geweld ontzet; de gijzelnemers gaven zich over.

Het kabinet heeft zich tegenover de Kamer voor het gewelddadige ingrijpen verantwoord. In 1978 boog een Kamercommissie zich over het probleem hoe dit soort terroristische acties in de toekomst konden worden voorkomen. (GK)

Meer lezen?

Peter Bootsma, *De Molukse acties. Treinkapingen en gijzelingen 1970-1978* (Amsterdam 2000). Johan van Merriënboer, Peter Bootsma en Peter van Griensven, *Van Agt. Biografie. Tour de force* (Amsterdam 2008).

1992 – De Bijlmerramp

Op 4 oktober 1992 stortte een Israëliësch Boeing 747-vrachtvliegtuig neer op een aantal flatgebouwen in de Amsterdamse Bijlmermeer. Deze vlogen in brand en stortten gedeeltelijk in. Minstens 43 personen kwamen om het leven; omdat er mogelijk ook illegale bewoners waren, is het exacte aantal niet te achterhalen.

Medio 1993 meldde *Trouw* dat op 5 oktober mannen in witte pakken waren gesignaleerd op de rampplek. Zij werden al snel in verband gebracht met de gezondheidsklachten die na de ramp optraden. Wie deze mannen waren is nooit helemaal duidelijk geworden, noch of het toestel geheime militaire lading aan boord had die de gezondheidsklachten kon verklaren. In de loop der jaren waren het vooral de Kamerleden Theo Meijer (CDA), Rob ‘Bijlmerboy’ van Gijzel (PvdA) en Tara Singh Varma (GroenLinks) die de bewindslieden van Volksgezondheid, Els Borst (D66), en van Verkeer en Waterstaat, Annemarie Jorritsma (VVD), aan de tand voelden over de gezondheidsklachten en de lading van het toestel.

Geruchten over het gevaar van verbrand uranium zorgden voor politieke ophef, maar werden door de bewindslieden niet bevestigd. Een parlementaire enquêtecommissie onder leiding van Meijer (oktober 1998 - juni 1999) was onder meer kritisch over de informatieverstrekking door premier Wim Kok (PvdA), de ministers Borst en Jorritsma, en het ambtenarenapparaat.

Toch ging het werk van de enquêtecommissie als een nachtkaaars uit. Commissielid Theo van den Doel (VVD) distantieerde zich van het optreden in de publiciteit, de werkwijze en de conclusies van de commissie. De commissie verwierf vervolgens in het parlement onvoldoende politieke steun. Een motie van wantrouwen tegen Kok, Jorritsma en Borst haalde het niet, in tegenstelling tot de motie van PvdA-fractievoorzitter Ad Melkert die de regering vroeg ‘lessen te trekken uit de tekortkomingen bij de afhandeling van de Bijlmerramp’. (JR)

Meer lezen?

Een beladen vlucht. Eindrapport Bijlmer Enquête (Den Haag 1999). Pierre Heijboer, *Doemvlucht. De verzwegen geheimen van de Bijlmerramp* (Utrecht 2002). Carla van Baalen en Peter van Griensven, 'Een beladen enquête: Theo Meijer blikt terug' in: *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* (Den Haag 1999) p. 106-116. Zie ook www.statengeneraaldigitaal.nl/thema_bijlmerramp.html (15 sept. 2009).

1995 – De val van Srebrenica

Eind maart 1993 werd ter aflossing van een Canadees VN-bataljon een Nederlands VN-bataljon, Dutchbat, naar het Bosnische stadje Srebrenica gestuurd ter bescherming van de moslimbevolking. In juli 1995 zetten de Bosnische Serviërs onder leiding van opperbevelhebber Mladić de aanval in op het stadje dat door de Verenigde Naties tot veilige enclave voor de moslims was verklaard. Dutchbat bleek echter machteloos te zijn en kon niet verhinderen dat de eenheden van Mladić minstens zeventuizend moslimmannen en -jongens afvoerden en vermoordden.

In de nasleep van deze massamoord riepen veel Kamerleden om een parlementaire enquête. De regering voelde echter niets voor een dergelijk onderzoek omdat dit de landmacht voor lange tijd zou verlammen. Uiteindelijk werd besloten een uitgebreid historisch-wetenschappelijk onderzoek te laten verrichten door het NIOD. Als gevolg van de publicatie van het NIOD-onderzoek op 10 april 2002 – het onderzoek had vele jaren in beslag genomen – trad het hele tweede kabinet-Kok af. Premier Kok trok de conclusie dat niet de schuld, maar wel 'de politieke medeverantwoordelijkheid voor de situatie waarin dit kon gebeuren' bij Nederland lag.

Door de val van het kabinet was een inhoudelijk debat met de regering niet goed meer mogelijk. Daarom zou een tijdelijke commissie onder voorzitterschap van Eimert van Middelkoop (CU) vaststellen welke onderwerpen wel voor een parlementair onderzoek in aanmerking kwamen. Op 24 april deed deze commissie de aanbeveling tot een parlementaire enquête naar de gebeurtenissen. De enquêtecommissie onder leiding van het D66-Kamerlid Bert Bakker bracht op 27 januari 2003 verslag uit van haar bevindingen. Zij concludeerde onder meer dat het aftreden van het kabinet-Kok terecht was, maar dat het niet realistisch was individuele politici het drama aan te rekenen. (sv)

Meer lezen?

J.C.H. Blom, P. Romijn e.a., *Srebrenica, een 'veilig' gebied. Reconstructie, achtergronden, gevolgen en analyses van de val van een Safe Area* (Amsterdam 2002). F. Westerman en B. Rijs, *Srebrenica, het zwartste scenario* (Amsterdam 1997).

2001 – Terroristische aanslagen in de Verenigde Staten

In de ochtend van 11 september 2001 werd Amerika opgeschrikt door een reeks terroristische aanslagen. Vier passagiersvliegtuigen werden gekaapt en twee hiervan vlogen kort na elkaar in de Twin Towers van het World Trade Center in New York. Een ander vliegtuig stortte neer op het Pentagon in Washington D.C. en het vierde vliegtuig verongelukte in een veld even buiten Pittsburgh. Bij de aanslagen kwamen bijna drieduizend mensen om het

leven. De leider van de islamitische terroristische organisatie Al Qaida, Osama Bin Laden, werd hiervoor verantwoordelijk gehouden.

In Nederland kwam de ministerraad direct bijeen en werden de veiligheidsmaatregelen aangescherpt. Op 12 september stonden Kamer en kabinet gezamenlijk stil bij de aanslagen. Minister-president Wim Kok (PvdA) sprak zijn medeleven uit met de Amerikanen en zegde tevens steun toe.

Op 7 oktober 2001 vielen de Verenigde Staten Afghanistan binnen op zoek naar Bin Laden. Het heersende talibanregime werd snel verslagen, maar talibanstrijders bleven proberen de macht terug te winnen. Nederland neemt sinds 2001 deel aan de operaties in Afghanistan met diverse gevechts- en wederopbouwmissies. Formeel heeft de regering geen instemming van de Kamer nodig voor het uitzenden van militairen (vgl. grondwet, art. 100), maar zij consulteerde de Kamer wel voor het verkrijgen van voldoende draagvlak op diverse momenten. De parlementariërs stemden telkens in meerderheid in met de missies, maar er was ook kritiek. Minister van Defensie Eimert van Middelkoop (Cv) zei in januari 2009 dat wat hem betrof het na afloop van de laatste missie in 2010 'over en uit is voor Nederland'. Premier Jan Peter Balkenende en minister van Buitenlandse Zaken Maxime Verhagen (beiden CDA) distantieerden zich echter snel van hun collega en hielden daarmee de mogelijkheid open voor een verlenging van de missie. (CB)

Meer lezen?

Greet De Keyser, *De nieuwe kruisvaart. Amerika na 11 september* (Antwerpen en Amsterdam 2002). HTK 2000-2001, p. 6255-6256.

Noten

- 1 De teksten van de vensters zijn van de hand van Anne Bos, Charlotte Brand, Peter van Griensven, Gaard Kets, Marij Leenders, Jan Ramakers, Erie Tanja, Jouke Turpijn, Samuel Vermeulen en Jonn van Zuthem.